

The article is devoted to the age consistent patterns of geopolitical consciousness (GPC) development. There are results of author's empirical research of 1, 4, 7 and 10-class pupils' geopolitical representations. These results are reflecting the age dynamics of GPC geographical and political components, as well as the sex differences. In particular, it was showed the tendency of quantitative and qualitative extension of locational ("knowledge-where") and attributive ("knowledge-what") GPC components among 7th and 10th class pupils.

Keywords: geopolitical consciousness (GPC), representations.

Отримано: 7.02.2012 р.

УДК 378.091.12: 159.9 – 051: 159.947:159.953

К.В.Дубініна

Вольові якості студентів – практичних психологів як чинник їх навчальної успішності

У статті наведено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку між рівнем розвитку вольових якостей студентів – практичних психологів і рівнем їх навчальної успішності.

Ключові слова: вольові якості, навчальна успішність, цілепрямованість, ініціативність, самостійність, самовладання, витримка, наполегливість, терплячість, завзятість, організованість.

В статье приведены результаты эмпирического исследования взаимосвязи между уровнем развития волевых качеств студентов – практических психологов и уровнем их учебной успеваемости.

Ключевые слова: волевые качества, учебная успеваемость, целеустремленность, инициативность, самостоятельность, самообладание, выдержка, настойчивость, терпеливость, упорство, организованность.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Успішність навчальної діяльності студентів у вищій школі є однією з актуальних проблем для психолого-педагогічної науки. Теоретичний аналіз літератури свідчить, що навчальна успішність залежить від багатьох чинників: соціальних, психологічних, фізіологічних. Одним із таких психологічних чинників є розвиток волі особистості,

зокрема її вольових якостей. У психології вольові якості розглядаються як відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її володіння собою.

У вищому навчальному закладі студенти повинні здійснювати вольовий контроль своїх дій, регулювати нову для них діяльність і долати труднощі, що виникають. Адже на шляху до оволодіння професією перед молодими людьми постає безліч перешкод. Ціла низка труднощів пов'язана із адаптацією до нових умов, правил, норм, що діють у ВНЗ. Нові та водночас складні учбові завдання, чітка організація навчального процесу вимагають від студентів навичок самостійної роботи з навчальною і науковою літературою, умінь самостійно розподіляти свій час між навчальною діяльністю, побутом і відпочинком вдома чи гуртожитку, прояву організованості, наполегливості, витримки, певного самоволодіння тощо. Іноді саме відсутність цих вольових якостей і навичок приводить до зниження успішності під час навчально-виховного процесу у вищому закладі та втрати інтересу до навчальної діяльності загалом та до майбутньої професії зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вольові якості студентів як детермінанта успішної професійної підготовки у вищому навчальному закладі розглядалися у працях О. Барабаша, І. Березовської, Н. Гутаревої, Л. Ковтун, С. Смірної, М. Шабаліної та ін. Так, М. Шабаліна стверджує, що найбільш важливими вольовими якостями, від яких залежить успішність навчальної діяльності студента, є: цілеспрямованість, дисциплінованість, наполегливість, принциповість, ініціативність, відповідальність, організованість [5]. Схожі погляди знаходимо у праці Н. Гутаревої, яка наголошує, що успішність студентів у раціоналізації своєї навчальної діяльності, у пошуку найбільш ефективних засобів вивчення матеріалу залежить від рівня розвитку інтелекту, самоаналізу, волі. Крім того, на учбовий стиль і успішність навчання, на характер взаємостосунків із однокурсниками та викладачами суттєво впливають емоційні стани, рівень розвитку вольових якостей, особливості психосоціотипу студента [2].

За даними спостереження Л. Ковтун та С. Смірної, студенти, які спрямовані на здобуття знань, характеризуються регулярно здійснюваною навчальною діяльністю, цілеспрямованістю та силою волі. Дослідниці наголошують на наявності зв'язку успішності навчання з вольовими якостями особистості [1].

Також у психологічній літературі знаходимо праці вчених, в яких вольові якості розглядаються як професійно важливі для

діяльності майбутніх практичних психологів. Адже професія психолога є особливим видом діяльності, який, крім знань, вимагає певних особистісних якостей. У своїй майбутній професійній діяльності, працюючи із різними категоріями клієнтів, практичний психолог повинен проявляти такі якості, як емпатійність, доброзичливість, акуратність, послідовність у роботі та ін., а також, безумовно, має володіти витримкою, терплячістю, цілеспрямованістю, наполегливістю, активністю, рішучістю та іншими вольовими якостями.

Майбутній практичний психолог у процесі професійної підготовки повинен сформуватися як активний суб'єкт діяльності, як зріла особистість з розвинутими професійно важливими якостями. Серед таких якостей, поряд із специфічно професійними, комунікативними, моральними, когнітивними, чільне місце посідають й вольові якості.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Здійснений аналіз літературних джерел свідчить, що досліджень, які присвячені розвитку вольових якостей студентів – практичних психологів в умовах вищої професійної освіти, зокрема їх впливу на успішність навчальної, а в подальшому й професійної діяльності, сьогодні недостатньо.

Формулювання цілей статті. Мета даної роботи полягає у висвітленні результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку між рівнем розвитку вольових якостей (цілеспрямованості, ініціативності та самостійності, самовладання та витримки, наполегливості, терплячості, завзятості, організованості) студентів – практичних психологів і рівнями їх навчальної успішності під час професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням було охоплено 85 студентів 1-го, 3-го та 5-го курсів із різною навчальною успішністю спеціальності “Практична психологія” Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Студенти, що брали участь в дослідженні, були розподілені на три групи відповідно до їх навчальної успішності: 1-ша група – студенти із високою успішністю, згідно кредитно-модульної системи їх середній бал успішності за семестр становив від 90 до 100 балів (оцінка яких за національною шкалою – 5 “відмінно”); 2-га група – студенти із середньою успішністю – їх середній бал становив від 70 до 89 балів (оцінка – 4 “добре”); 3-тя група – студенти із низькою успішністю – їх середній бал становив від 60 до 69 балів (оцінка – 3 “задовільно”).

Розподіл студентів різних курсів за рівнем їх навчальної успішності поданий у табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл студентів різних курсів за рівнем їх навчальної успішності

Навчальна успішність	Курси					
	1-й		3-й		5-й	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Висока	1	3	12	37	6	25
Середня	21	73	20	63	16	67
Низька	7	24	–	–	2	8
Всього	29	100	32	100	24	100

З метою діагностики рівнів розвитку вольових якостей студентів – практичних психологів використовувались опитувальники: “Самооцінка вольових якостей студентів” (Н. Стамбулової) “Цілеспрямованість”, “Ініціативність і самостійність”, “Самовладання і витримка” [3; 4]; “Оцінка своєї наполегливості”, “Самооцінка терплячості”, “Оцінка своєї завзятості” (Є. Ільїна і Є. Феценко); “Самооцінка організованості” [3].

Перш ніж перейти до аналізу результатів емпіричного дослідження вважаємо доцільним розглянути загальні характеристики досліджуваних вольових якостей.

Цілеспрямованість – це свідомо спрямованість особистості на досягнення більш чи менш віддаленої за часом мети, свідоме подолання труднощів, яке потребує вольових зусиль і будується на збереженні мети впродовж всього періоду її досягнення.

Ініціативність – це вміння знаходити нові, нешаблонні рішення й засоби їх здійснення.

Самостійність – це вміння обходитись у своїх діях без сторонньої допомоги, а також уміння критично ставитися до чужих впливів, оцінюючи їх відповідно до своїх поглядів і переконань.

Самовладання – це здатність людини свідомо керувати власними почуттями, настроями, діями та вчинками і приводити їх у відповідність з конкретними життєвими ситуаціями; уміння володіти собою.

Витримка – це здатність вольовим зусиллям швидко гальмувати (послаблювати, сповільнювати) дії, почуття та думки, що заважають здійсненню прийнятого рішення.

Наполегливість – це неухильне, всупереч труднощам і перешкодам, досягнення мети.

Терплячість – це вміння підтримувати шляхом допоміжного волевого зусилля інтенсивність роботи на заданому рівні за умов виникнення внутрішніх перешкод.

Завзятість – наполегливе прагнення до чогось, до здійснення чогось; неослабна напруга. Стан, коли людина переповнена непохитністю, рішучістю, наполегливістю.

Організованість – це вміння людини керуватись у своїй поведінці чітко визначеним планом. Ця якість вимагає вміння не тільки неухильно втілювати в життя свій план, а й виявляти необхідну гнучкість у разі зміни обставин дійсності.

Вивчення особливостей розвитку волевих якостей за допомогою вищенаведених опитувальників дозволило встановити різні рівні їх розвитку (високий, середній, низький) у студентів 1-го, 3-го та 5-го курсів.

У дослідженні ми припустили про існування певного взаємозв'язку між рівнями розвитку волевих якостей студентів – практичних психологів і рівнів їх навчальної успішності. Для перевірки даного припущення нами був застосований порівняльний та кореляційний аналіз Пірсона.

Порівняльний аналіз взаємозв'язку рівня розвитку *цілеспрямованості* з навчальною успішністю студентів різних курсів показав, що більшість досліджуваних із **високою успішністю** виявляють й високий рівень цілеспрямованості у навчанні (100% першокурсників, 83% третьокурсників і 67% п'ятикурсників), решта (17% студентів 3-го і 33% – 5-го курсу) – середню. Низького рівня прояву волевої якості серед студентів із цією успішністю не виявлено.

В групі студентів із **середньою успішністю** не виявлено однорідності у прояві цілеспрямованості. Так, серед студентів 1-го і 3-го курсів переважає середній рівень цілеспрямованості (57% і 70%), однак значна кількість має її високий рівень (33% першокурсників і 20% третьокурсників). Зафіксовані прояви низької цілеспрямованості (по 10% студентів 1-го і 3-го курсів). Стосовно п'ятикурсників із середньою навчальною успішністю, то більшість з них (69%) виявляють високий рівень цілеспрямованості і решта 31% – середній. Низького рівня цілеспрямованості не виявлено серед студентів 5-го курсу із цією навчальною успішністю.

Серед досліджуваних, які мають **низьку успішність** у навчанні, не виявлено жодного студента з високим рівнем цілеспрямованості. 71% першокурсників з цим рівнем навчальних досягнень проявляють середній рівень волевої якості, 29% – низький. У п'ятикурсників по 50% мають середню і низьку цілеспрямованість.

Зіставляючи рівні навчальної успішності з рівнями розвитку *ініціативності* та *самостійності* студентів, можна було помітити взаємозв'язок між ними. Було встановлено, що 100% першокурсників із **високою успішністю** проявляють ініціативність і самостійність у навчанні на високому рівні. У третьокурсників високий і середній рівень цих вольових якостей мають по 50% студентів. Серед досліджуваних п'ятого курсу дещо інша ситуація: більшість з них – 67% мають середню ініціативність та самостійність, а 33% – високу. Низького рівня прояву цих вольових якостей серед студентів із високою успішністю не виявлено.

86% першокурсників із **середньою навчальною успішністю** проявляють середній рівень ініціативності та самостійності і 14% – високий. Низького рівня цих вольових якостей не виявлено в жодного студента 1-го курсу. Переважання середнього рівня ініціативності та самостійності спостерігається і у студентів 3-го та 5-го курсів із середньою успішністю у навчанні (60% і 44%). Відповідно високий рівень вольових якостей мають 10% третьокурсників і 31% п'ятикурсників. Нерозвинуті ініціативність й самостійність зафіксовані у 30% студентів третього курсу та 25% – п'ятого.

Серед студентів із **низькою успішністю** виявлена відсутність високого рівня ініціативності та самостійності. 57% першокурсників проявляють ці вольові якості у навчанні на середньому рівні, а 43% – на низькому. У п'ятикурсників середню й низьку ініціативність і самостійність мають по 50% студентів.

Аналіз взаємозв'язку між навчальною успішністю й рівнями розвитку *самовладання* та *витримки* показав, що 100% студентів першого курсу із **високою успішністю** мають середній рівень досліджуваних вольових якостей. У студентів третього і п'ятого курсів із цією успішністю помітне переважання високого рівня самовладання та витримки – відповідно 58% і 83%. Середній рівень цих якостей відповідно мають 42% та 17% студентів. Низького рівня самовладання та витримки серед майбутніх практичних психологів із високою успішністю не виявлено.

У студентів, що мають **середню успішність** у навчанні, переважає середній рівень самовладання та витримки. Так, серед першокурсників таких 52%, а 29% з них проявляють означені вольові якості на високому рівні, 19% – на низькому. Серед третьокурсників 10% мають високий, 70% – середній і 20% – низький рівень якостей. Серед п'ятикурсників також спостерігається переважання середнього рівня самовладання та витримки (69%), високий – у 31%. Низького рівня у студентів п'ятого курсу із цим рівнем успішності не виявлено.

Студенти із **низькою навчальною успішністю** не виявляють самовладання і витримку на високому рівні. У 71% першокурсників виявлено низький рівень прояву цих якостей, а у 29% – середній. На п'ятому курсі середній та низький рівень витримки і самовладання мають по 50% студентів.

Виявлена у дослідженні закономірність зменшення рівня навчальної успішності студентів – практичних психологів і зниження рівня розвитку вольових якостей встановлена і при дослідженні інших якостей: наполегливості, терплячості, завзятості й організованості. Так, дослідження взаємозв'язку між рівнями навчальної успішності та рівнем **наполегливості** засвідчило, що майбутні практичні психологи із **високою успішністю** у навчанні проявляють й високий рівень наполегливості, що становить 100% досліджуваних 1-го, 67% – 3-го і 83% – 5-го курсів. Середній рівень цієї вольової якості виявлено у 33% третьокурсників і у 17% п'ятикурсників. Низького рівня не виявляє жоден успішний студент.

Досліджувані з **середньою успішністю** наполегливість проявляють так: 29% першокурсників – на високому, 52% – на середньому і 19% – на низькому рівнях; по 50% третьокурсників – на високому і середньому рівнях; більшість п'ятикурсників (69%) – на високому і 31% – на середньому рівні. Характерно, що на низькому рівні наполегливість не виявляє жоден студент 3-го й 5-го курсів.

Серед студентів із **низькою навчальною успішністю** домінує середній рівень наполегливості. 72% студентів 1-го курсу мають середній рівень наполегливості, по 14% – низький і високий. Серед п'ятикурсників із цією успішністю не виявлено жодного з високим і низьким рівнем наполегливості. Всі 100% мають її на середньому рівні.

Аналізуючи взаємозв'язок між рівнями **терплячості** й рівнями навчальної успішності студентів різних курсів, ми виявили, що у майбутніх психологів із **високою успішністю** переважає й високий рівень розвитку терплячості: 100% – у першокурсників, 75% – у третьокурсників і 67% – у п'ятикурсників. Середній рівень терплячості мають 25% досліджуваних 3-го курсу і 33% – 5-го. Низького рівня цієї вольової якості серед успішних студентів не виявлено.

Більшість студентів 1-го і 3-го курсів із середньою успішністю (52% і 55%) виявляють середній рівень терплячості у навчанні. Високий і низький рівні вольової якості мають по 24% першокурсників. У третьокурсників високий рівень терплячості мають 35%

і 10% – низький. Серед п'ятикурсників децю інша ситуація: більшість з них (56%) має високий рівень терплячості, а 44% – середній. Нетерплячості серед студентів цього курсу не виявлено.

Досліджувані із **низькою успішністю** високого рівня терплячості у навчанні не проявляють. 100% студентів 1-го курсу терплячість виявляють на середньому рівні, а 100% п'ятикурсників – на низькому.

Взаємозв'язок між рівнями розвитку **завзятості** й навчальною успішністю студентів показав, що у молоді з **високою успішністю** переважно має місце й високий рівень завзятості (100% – першокурсників, 83% – третьокурсників та 50% – п'ятикурсників). Середній рівень завзятості виявляють 17% студентів 3-го та 33% – 5-го курсів. Низький рівень вольової якості мають 17% п'ятикурсників із цією успішністю.

У студентів, які мають **середню навчальну успішність**, на 1-му курсі переважає середній рівень завзятості (62%), 38% мають високий рівень даної вольової якості. У третьокурсників високу і середню завзятість мають по 50% студентів. Низького рівня завзятості у першокурсників і третьокурсників не виявлено. У п'ятикурсників, навпаки, – більшість (63%) мають високу, 31% – середню і 6% – низьку завзятість.

Переважання середнього рівня завзятості спостерігається й у студентів 1-го курсу з **низькою успішністю** (86%), хоча 14% з них мають її високий рівень. Серед п'ятикурсників високий і середній рівень завзятості мають по 50% студентів. Низького рівня завзятості серед досліджуваних із цією успішністю не виявлено.

Аналіз взаємозв'язку рівнів розвитку **організованості** студентів різних курсів з їх рівнями навчальної успішності показав, що досліджувані із **високою успішністю** на першому курсі проявляють організованість на середньому рівні (100%). У студентів третього курсу з цим рівнем навчальних досягнень помітне переважання високого рівня організованості – 50%. Середній рівень цієї якості зафіксований у 33% і у 17% – низький. Серед п'ятикурсників високу й середню організованість мають по 50% студентів.

У досліджуваних із **середньою успішністю** на всіх курсах переважає середній рівень організованості. Так, на першому курсі виявлено 86% студентів із середнім, 9% – з високим і 5% – з низьким рівнем організованості. На третьому курсі 25% мають високий рівень цієї вольової якості, 60% – середній і 15% – низький. На п'ятому курсі 38% демонструють високий рівень прояву організованості, 50% – середній і 12% – низький.

Переважання середнього рівня організованості помітне і серед досліджуваних із **низькою успішністю** першого курсу (42%), а високу й низьку організованість мають по 29% таких студентів. На п'ятому курсі високого рівня вольової якості не виявлено, а по 50% студентів мають її на середньому і низькому рівнях.

Кореляційний аналіз отриманих у дослідженні даних дозволив констатувати існування помірного, значущого та тісного взаємозв'язку між рівнями розвитку вольових якостей і навчальною успішністю студентів – практичних психологів. Кореляційний зв'язок по кожній досліджуваній якості представлений у табл. 2.

Відповідно до отриманих коефіцієнтів кореляції, найбільше із навчальною успішністю студентів взаємопов'язані: **на 1-му курсі** – самовладання та витримка ($r=0,76$), ініціативність і самостійність ($r=0,73$), цілеспрямованість ($r=0,53$) (коефіцієнт кореляції значущий на рівні $p \leq 0,01$). Менше корелюють організованість ($r=0,35$), завзятість ($r=0,34$), однак це свідчить про помірний зв'язок. Найменше корелюють терплячість ($r=0,15$) і наполегливість ($r=0,28$) (значущий на рівні $p \leq 0,05$). Такий коефіцієнт кореляції ($r=0,15$) між рівнем терплячості й навчальною успішністю першокурсників свідчить про відсутність суттєвого зв'язку між ними, однак він є статистично значущим.

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між рівнями розвитку вольових якостей студентів – практичних психологів і їх навчальною успішністю

Курси, студенти	Вольові якості						
	Цілеспрямованість	Ініціативність і самостійність	Самовладання і витримка	Наполегливість	Терплячість	Завзятість	Організованість
1-й (n= 29)	0,53	0,73	0,76	0,28	0,15	0,34	0,35
3-й (n=32)	0,74	0,71	0,72	0,44	0,30	0,26	0,53
5-й (n=24)	0,70	0,68	0,69	0,53	0,55	0,31	0,61

У студентів 3-го курсу найбільше корелює цілеспрямованість ($r=0,74$), самовладання та витримка ($r=0,72$), ініціативність та самостійність ($r=0,71$), організованість ($r=0,53$). Ці показники кореляції є значущими на рівні $p \leq 0,01$. Менше корелюють, але взаємозв'язок вважається помірним, наполегливість ($r=0,44$), терплячість ($r=0,30$). Найменше – завзятість ($r=0,26$) (значущий на рівні $p \leq 0,05$).

У студентів 5-го курсу найбільше корелює цілеспрямованість ($r=0,70$), самовладання та витримка ($r=0,69$), ініціативність та самостійність ($r=0,68$), організованість ($r=0,61$) (значущий на рівні $p \leq 0,01$). Деяко менше – терплячість ($r=0,55$), наполегливість ($r=0,53$), завзятість ($r=0,31$).

Результати кількісного аналізу, зокрема кореляційного, дають підставу зробити висновок про те, що, розвиваючи вольові якості студентів – практичних психологів, можна підвищувати їх навчальну успішність у ВНЗ. На нашу думку, особливо це стосується тих вольових якостей, які, за результатами проведеного нами дослідження, найбільше корелюють з успішністю у навчанні. Для студентів 1-го, 3-го і 5-го курсів такими є *самовладання та витримка, цілеспрямованість, ініціативність та самостійність*. Крім названих, для студентів 3-го і 5-го курсу такими є ще й *організованість та наполегливість*. А для п'ятикурсників – *терплячість*.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи отримані результати, можна зробити висновок про те, що успішність навчальної діяльності студента у вищій школі детермінується особливістю розвитку вольових якостей, зокрема цілеспрямованістю, витримкою, самовладанням, ініціативністю, самостійністю, організованістю, наполегливістю, терплячістю. Рівень навчальної успішності студентів – практичних психологів залежить від рівня розвитку їх вольових якостей. Наявність суттєвого взаємозв'язку підтверджується кореляційним зв'язком.

Порівняльний аналіз між рівнями навчальних досягнень студентів і їх рівнями розвитку вольових якостей виявив закономірність: чим нижчий рівень навчальної успішності майбутніх практичних психологів, тим частіше вони проявляють середній і низький рівні вольових якостей. І, навпаки, студенти із високою успішністю у навчанні частіше проявляють вольові якості на високому рівні.

Оскільки успішність навчальної, а в подальшому й професійної діяльності, обумовлена особистісними якостями студентів, зокрема вольовими, їх потрібно розвивати під час навчання у вищій школі. Тут повинні вирішуватися завдання як загального розвитку студента, так і розвитку його вольових якостей, відповідних до вимог майбутньої професії. Формування волі в умовах вищого навчального закладу, тобто цілеспрямована психолого-педагогічна робота, яка б спонукала до розвитку сили волі, вольових якостей у студентів, повинна стати невід'ємною частиною навчально-виховного процесу.

Перспективним вбачається розробка й обґрунтування спец-семінарів, спецкурсів, психологічних тренінгів, спрямованих на формування вольових якостей студентів – практичних психологів на всіх етапах їх професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Влияние учебно-воспитательного процесса на успешность обучения в вузе: [Электронный ресурс] / С. А. Смирнова, Л.Я. Ковтун. – Режим доступа: <http://www.pdaa.edu.ua/nr/pdf3/47.pdf>
2. Гутарева Н. Ю. О психолого-педагогическом изучении личности студента в процессе обучения в вузе: [Электронный ресурс] / Н.Ю. Гутарева // Мир лингвистики и коммуникации. – 2008. – № 3 (12). – Режим доступа: http://tverlingua.ru/archive/012/content_12.htm
3. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 288 с.
4. Стамбулова Н. Б. К вопросу об этапах развития волевых свойств личности / Н. Б. Стамбулова // Эмоционально-волевая регуляция поведения и деятельности. – Симферополь, 1986. – С.13-18.
5. Шабалина М. Р. Педагогические условия повышения академической успешности студентов: автореф. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01. «Общая педагогика, история педагогики и образования» / М. Р. Шабалина. – М., 2009. – 26 с.

In the article the results of empiric research of intercommunication are resulted between the level of development of volitional qualities of students – practical psychologists and the level of their educational progress.

Keywords: volitional qualities, educational progress, purposefulness, initiativeness, self-consistency, self-possession, self-control, persistence, patience, organization.

Отримано: 5.02.2012 р.